

MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Evropské právní dějiny

Ladislav Vojáček

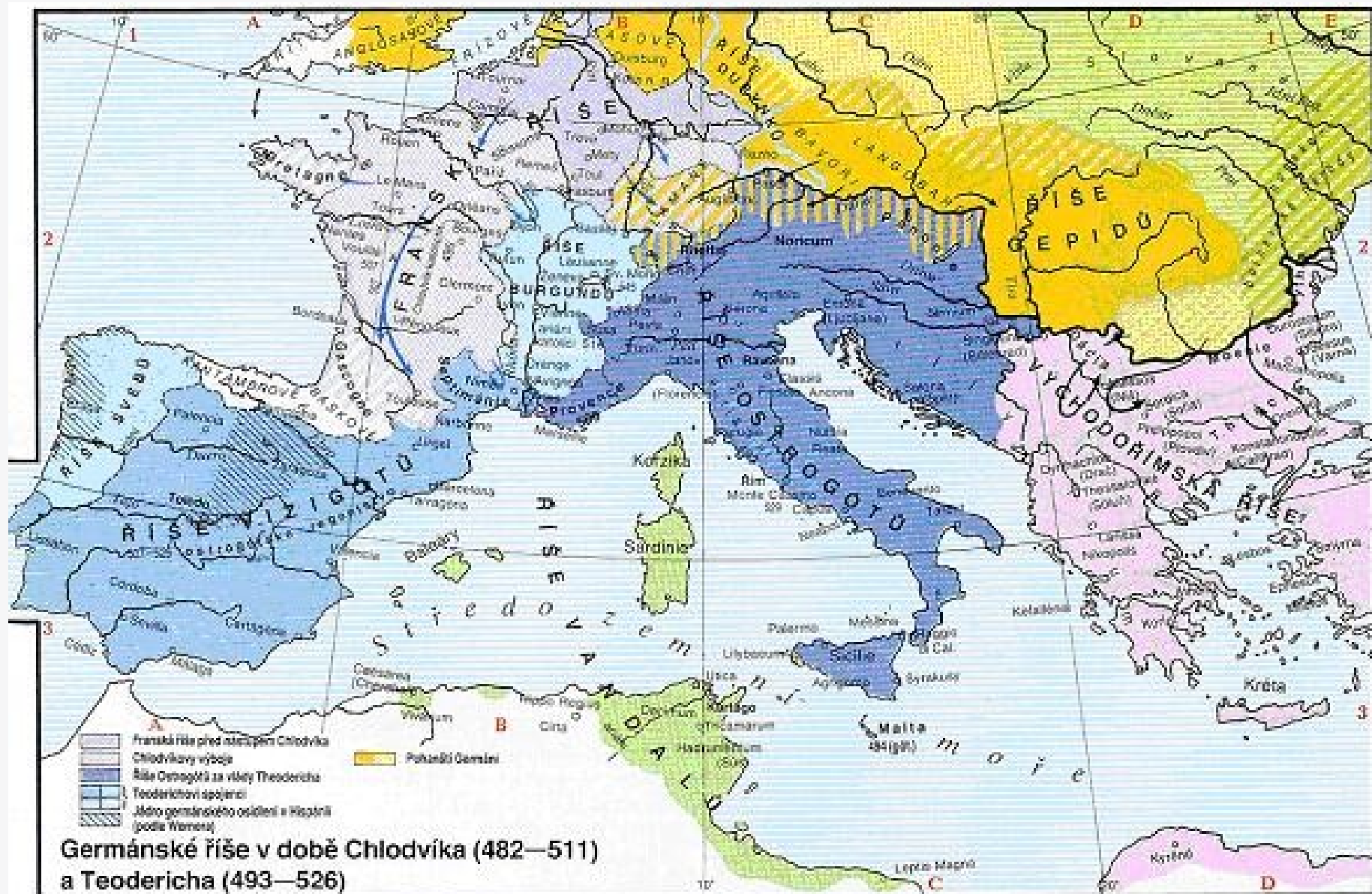

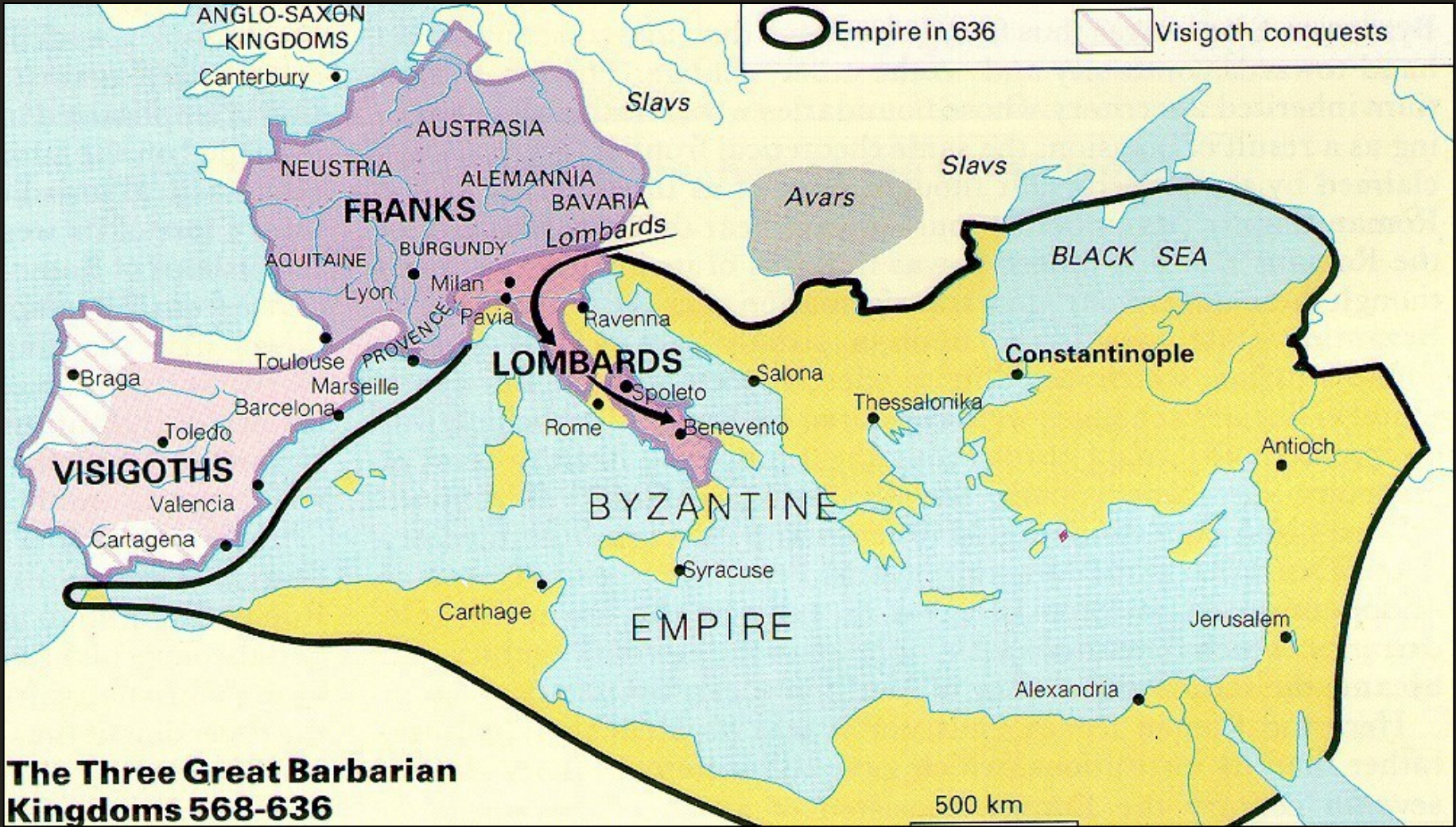
MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Středověké a raněnovověké státy a jejich právní řády

Ladislav Vojáček

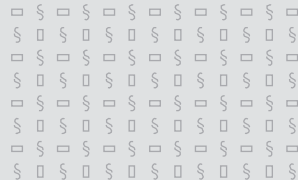
Tři velká germánská království

Středověk

(476 - různé události z 15. století/1620)

- periodizace
  - raný
  - rozvitý (vrcholný)
  - pozdní
- západní X ostatní Evropa

Feudalismus

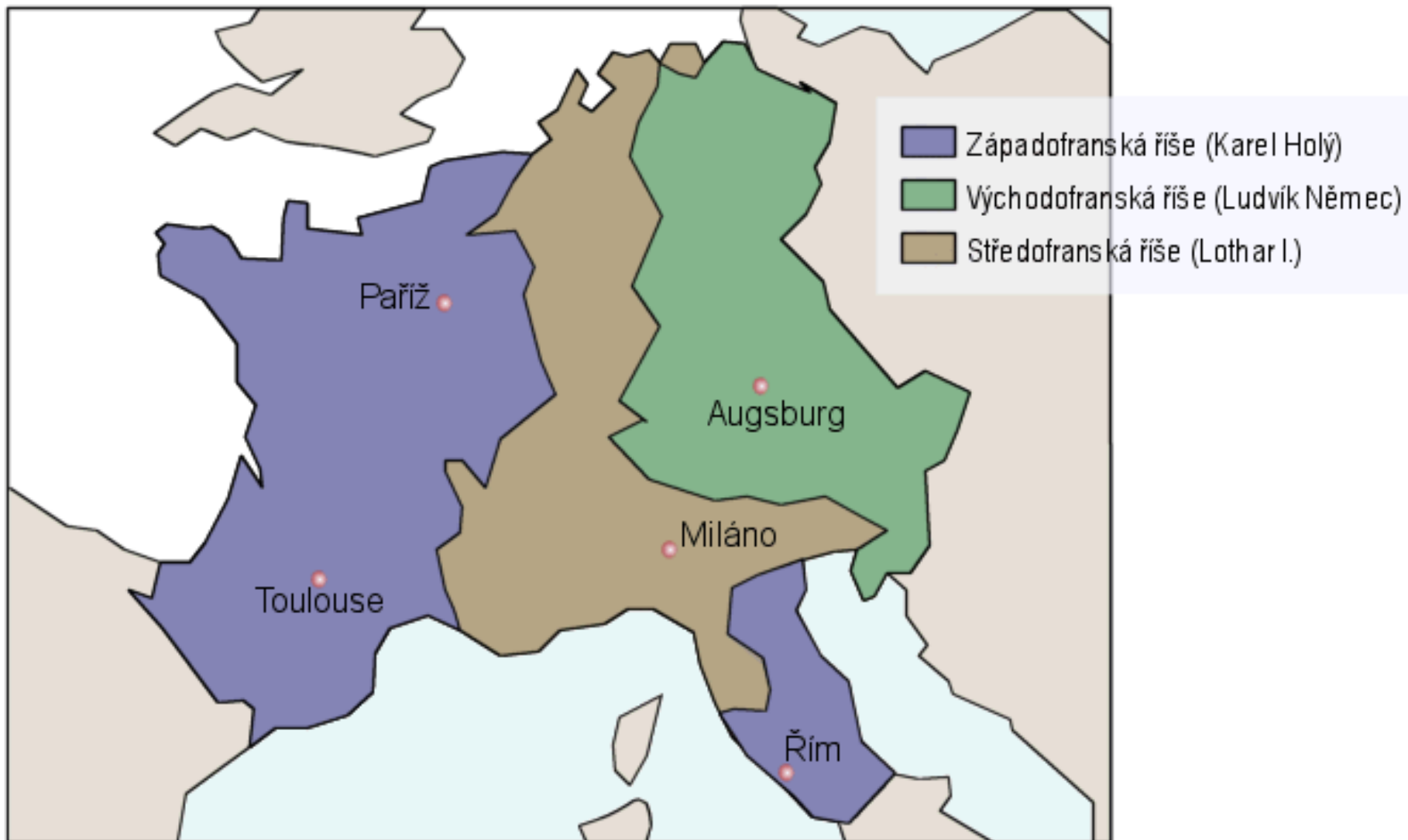
(u nás používané členění; 476 – 1848)

■ periodizace

- raný = patrimoniální
- feudální rozdrobenost
- rozvitý (vrcholný) = stavovství
- pozdní = absolutismus

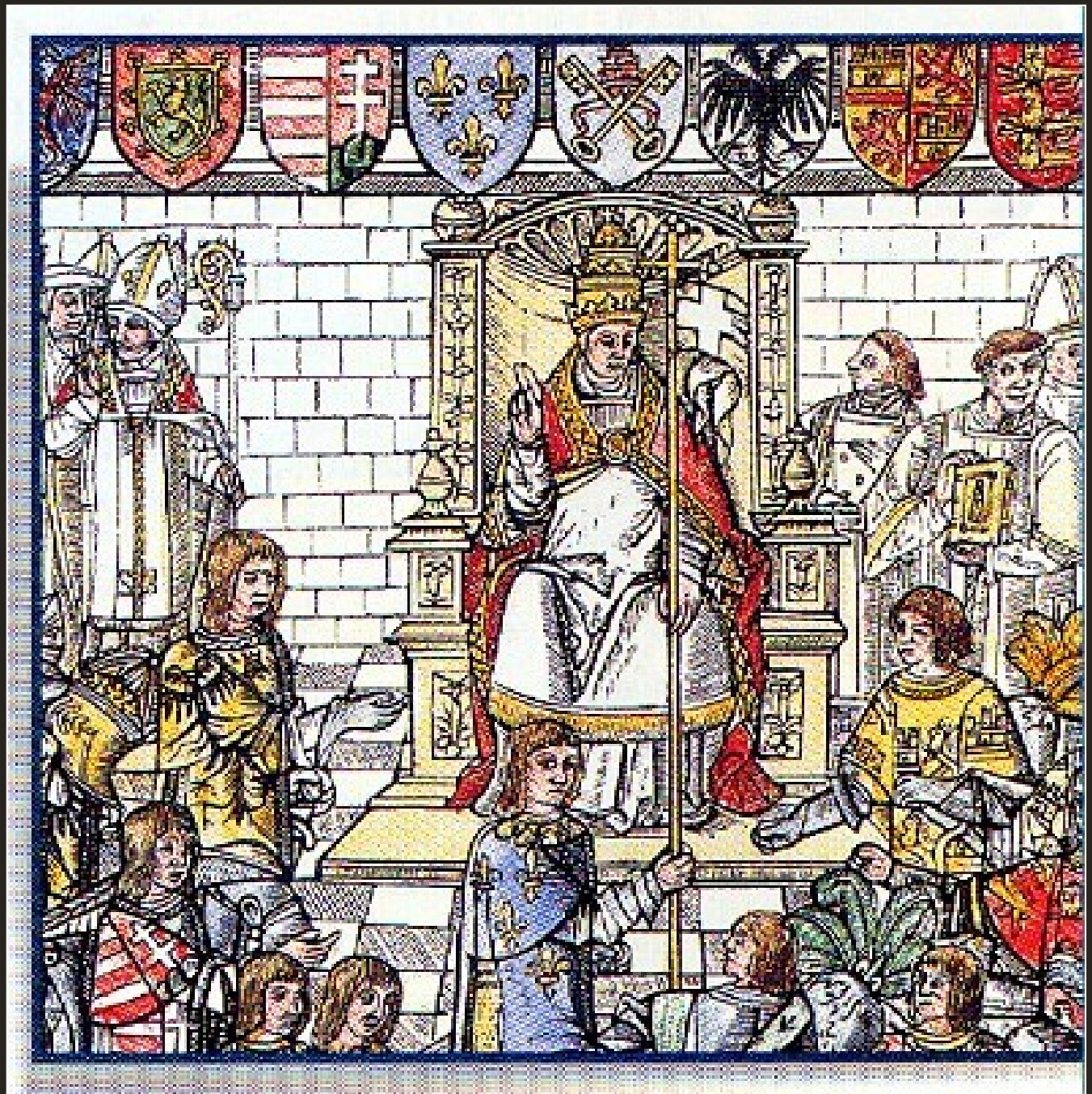
■ západní X ostatní Evropa

Verdunská smlouva (843 po Kristu)

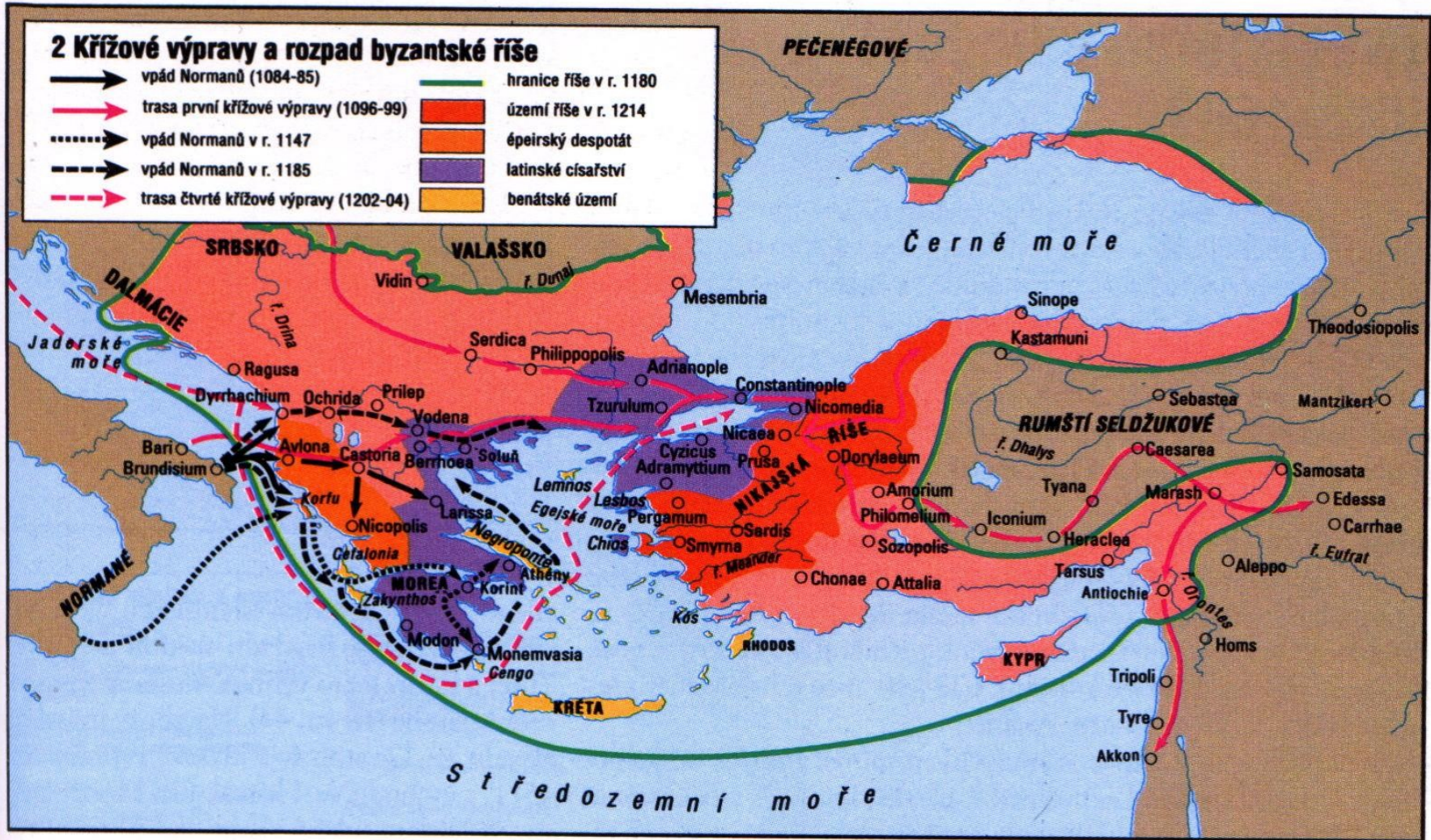

Papež Urban II.

2 Křížové výpravy a rozpad byzantské říše

	vpád Normanů (1084-85)		hranice říše v r. 1180
	trasa první křížové výpravy (1096-99)		území říše v r. 1214
	vpád Normanů v r. 1147		épeirský despotát
	vpád Normanů v r. 1185		latinské císařství
	trasa čtvrté křížové výpravy (1202-04)		benátské území

Charakter středověké společnosti

■ typicky agrární

- společenské postavení jednotlivce se odvíjelo především od jeho vztahu k půdě

- X italské městské republiky (námořní obchod)

- X Norsko (rybolov)

■ města cizím prvkem

■ monarchie

Sociální struktura raně středověké společnosti

- reprezentanti jednotlivých rodů (stařešinové) = ztráceli na významu
- nová společenská elita
  - vojenští náčelníci – z nich knížata či králové
  - jejich bojovníci – z nich světská šlechta
  - církevní hodnostáři – z nich duchovní šlechta
- = později **feudalita**
  - rozhodující masa obyvatelstva osobně svobodná
  - udržovalo se i otroctví
- = z obou skupin postupem času značně heterogenní skupina **závislého obyvatelstva**

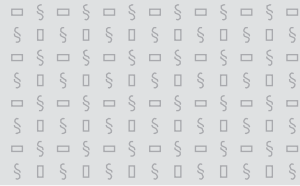

Raný středověk

- centralizovaná forma vládnutí
- patrimoniální pojetí státu
- v čele státu stáli panovníci (knížata, králové)
  - dědičné nástupnictví (seniorát - primogenitura)
- církve a stát v tomto období úzce spjati

Karel Veliký a rozpad franské říše

Státní aparát v době raného středověku

- družina - z ní úředníci (dvorští + centrální)
- lidová shromáždění - z nich shromáždění předáků země (koloquia, dvorské sjezdy)
  - poradní, soudní a spolurozhodující funkce

Územní správa

- území nebylo příliš stabilizované = nerozvinutá podoba místní správy
- v okrajových částech státního území vojenské jednotky
- Germáni často přebírali a uzpůsobovali původní římskou správní organizaci + doplňovali a nahrazovali ji **venkovskými královskými úředníky** (hrabě, comes, grafio)
- ve střední Evropě podobný systém **hradské správy**

Feudální politická rozdrobenost

- **rozvoj klasické feudální ekonomiky**
- panovník postoupil většinu půdy ve formě **beneficií** a pak **lén**
- vliv panovníků, resp. centrální moci, výrazně zeslábl
- **úděly** se nejednou staly základnou pro separatistické snahy
- s regionálními posuny **9. – 13. století**
- **specifické situace**: v **Anglii** se díky zvláštním podmínkám po normanské invazi prakticky nerozvinula

Stát doby krize středověké společnosti

- rozsah kompetencí panovníka stejný, ale
- X ostatní **feudálové** své domény spravovali samostatně =
  - podobný aparát jako panovníci
  - hlavu státu respektovali prakticky jen jako reprezentanta státu navenek a vojenského velitele
  - někteří se pokoušeli i o samostatnou zahraniční politiku
  - státní (královské) úřady měnili v pouhé hodnosti a vymaňovali je z panovníkova vlivu
- emancipovala se také křesťanská **církev** =
  - boj o investituru (o theokracii)
- **výsledek** = stát se začal profilovat jako **právnícká osoba (koruna)**

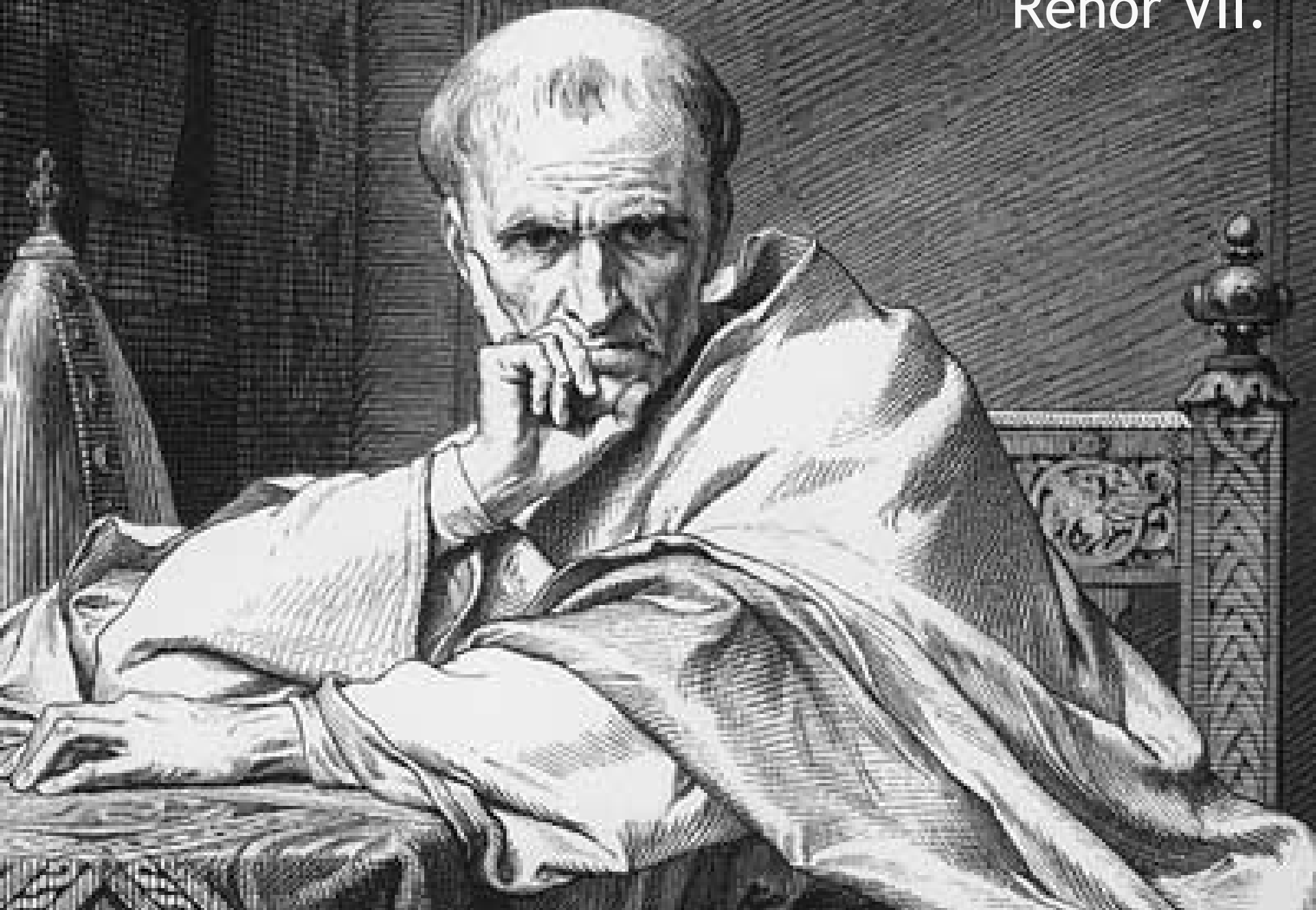
Gregori^o vii^o

Henric^o quartus

Řehoř VII.

Jindřich IV.

Bonifác VIII.

Sociální struktura

- **stavy: duchovenstvo, (vyšší a nižší) šlechta a města**
- **závislé venkovské obyvatelstvo (poddaní či nevolníci)**
  - **svobodní rolníci-nešlechtici** (ve Skandinávii měli politická práva)
  - **ve městech: i řadoví řemeslníci**, jejich tovaryši a učni, drobní **obchodníci**, různé kategorie **služebných**, ale také **cizinci** (často Židé) nebo **studenti a jejich mistři**.
  - **profesionální vojáci** (žoldnéři) ad.

Duchovenstvo

- zformovalo se jako stav nejdříve
- pevná organizační struktura
- základní privilegia:
  - a) privilegium fori (+ kanonické právo)
  - b) privilegium immunitatis
  - c) neplatnost práva odúmrti
  - d) osvobození od vojenské služby
  - e) obsazování církevních úřadů v zásadě podle principů kanonického práva
  - f) právo na výkon některých státních úřadů
  - g) podíl na volbě krále (jen vysocí církevní hodnostáři)

Šlechta

- významný moment = přechod od udělování půdy a osobních privilegií do časově omezeného užívání k jejich udělování do **dědičného užívání = klasický lenní systém**
- **šlechtický stav**, případně dva stavy
  - **šlechty vyšší** (magnáti, baroni)
  - **šlechty nižší** (rytíři, zemani)
- vnějším výrazem příslušnosti ke šlechtě **šlechtický titul**
- tendence uzavírat se (X bohatí měšťané usilovali o povýšení do šlechtického stavu)

Privilegia šlechty

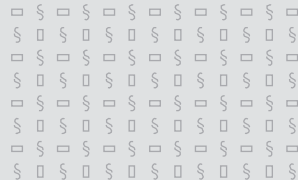
- a) právo **zastávat většinu státních úřadů**
- b) právo **podílet se na volbě krále**
- c) právo být **souzen jen soudem sobě rovných** (iudicium parium),
- d) **osvobození šlechtických statků od placení daní**
- e) podrobení zvláštnímu **šlechtickému (zemskému) právu** (X ve Francii, v Anglii nebo v Rusku se však šlechtické právo oproti městskému právu neprofilovalo tak výrazně);
- f) **soudní imunita** (= právo vykonávat soudní pravomoc nad obyvatelstvem svých domén)
- g) **právo vést soukromé války**
- h) **právo branného odporu**

Lenní zřízení

- předchůdci
  - prekaria
  - benefícia
- základy ve Francké říši v 8. a 9. století
- dále se rozvíjelo v jejích nástupnických státech
- v modifikované podobě i jinde (uherská donační soustava, ruské instituty votčiny a poměstí)

Podoby systému lenních vztahů: a) kontinentální

- komplikovaný a zdánlivě neuspořádaný systém
- tradiční franská *zásada* „**vazal mého vazala není mým vazalem**“
  - ve Francii později králové hromadí získanou půdu = centralizace
  - v Německu tzv. lenní přímus = decentralizace

Podoby systému lenních vztahů: b) anglický

- specifické podmínky po příchodu Normanů
  - centralizační zásada „**vazal mého vazala je i mým vazalem**“
  - jen dvoustupňová soustava lenních vztahů
  - nedošlo ke spojení s úřady územní správy (šerif)
- = Anglie prakticky neprošla fází feudální rozdrobenosti

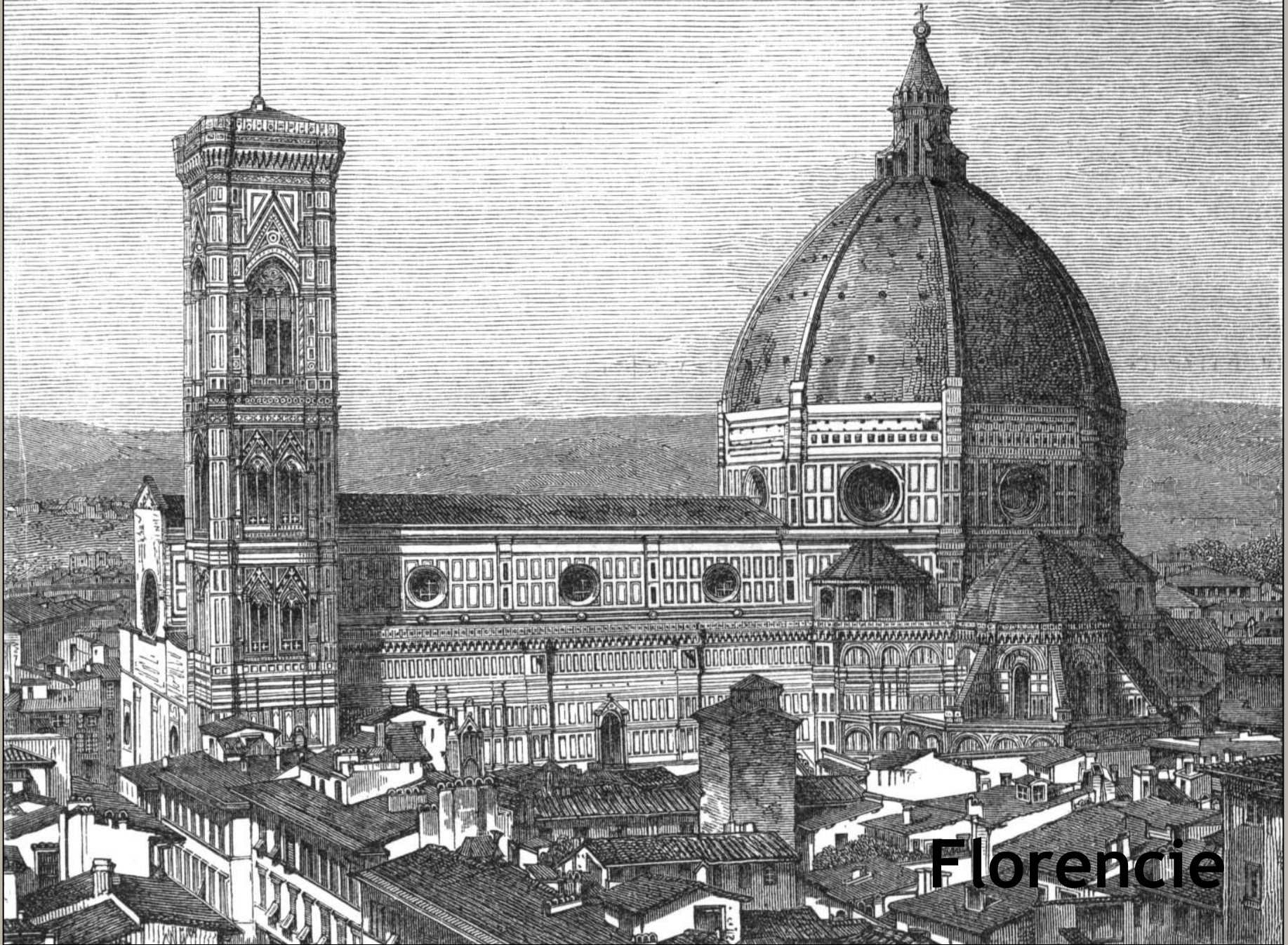
Rozvoj středověkých měst

- centrum společenského života na venkově
- ještě přežívala stará římská města
- rozvojem řemesel a vnitrostátního i zahraničního obchodu
  - v Itálii od 10. století
  - v západní Evropě zejména od 11. století
  - u nás ještě o dvě století později
- samospráva
- ekonomická privilegia

Utváření měst a jejich úloha v životě země

- specifickou pozici měla města v severní Itálii (ale také v Rusku před tatarským vpádem – Novgorod, Pskov)
- v Anglii patřila všechna významná města králi
- německá města z velké části ovládli jednotliví zeměpánové = přispěla k udržení středověké rozdrobenosti
- Hanza, tj. svaz s centrem v Lübecku, ve 14. a 15. století se stal i významným politickým činitelem
- německá kolonizace ve střední Evropě
- ekonomická a politická slabost polských měst přispěla k oslabení moci panovníka

Florence

Postavení měst a měšťanů

- městský stav = městský **patriciát** (představitelé řemeslnických cechů, bohatí obchodníci stojící v čele kupeckých gild, bankéři)
- Privilegia:
  - samospráva
  - jistý **podíl na politické moci** ve státě (významnější města = královská, říšská)
  - převážně **ekonomická privilegia** – právo trhu, právo skladu, mílové právo a pod.

Závislé obyvatelstvo

- většinou **drobní výrobci závislí na feudálech**
- hospodařili na půdě světských či církevních feudálů
- orgány zeměpána = nejen moc jejich pána, ale zároveň i státní moc
- netvořili jednotnou vrstvu - s velkým zjednodušením:
  - závislí ekonomicky = **poddaní**
  - osobně závislí = **nevolníci**

Poddaní (a nevolníci)

- hospodařili na půdě svého pána (tzv. **rustikálu X dominikál**)
- odváděli rozmanité dávky a služby (**feudální rentu**)
  - robota (na dominikálu)
  - naturální dávky
  - dávky v penězích
- **banality** (iura bannaria)
- **církevní desátek**

Stavovské monarchie

- nositeli státní suverenity panovník a stavovský reprezentativní orgán = pomyslná mocenská rovnováha
  - panovníka limitovala řada stavovských privilegií a imunit
  - krajní prostředek: právo branného odporu
- extrém: šlechtická oligarchie v Polsku
- základní tendence: postupné zvětšování vlivu panovníka
  - opora u silícího měšťanstva

Státní aparát

- **ústřední orgány** zpravidla ovládla **šlechta**
- + nové orgány ustavované panovníkem (byrokracie)
- měnila se také **územní a místní správa**
  - **královští úředníci**
  - **samospráva**
    - **městská samospráva**
      - kořeny v předcházejícím období
      - v Itálii dokonce samostatné městské státy
    - **šlechtická samospráva**
      - velký vliv v Anglii a ve státech střední Evropy
    - **samosprávný prvek především v soudnictví**

Hluboká krize feudální ekonomiky

- ve 14. a 15. století na západě Evropy
  - prakticky zmizela vrstva osobně závislého obyvatelstva
  - vytvořily se příznivé podmínky pro rozvoj kapitalistického podnikání
- ve střední a východní Evropě
  - dohánění vývoje západní Evropy
  - X v 17. století tzv. druhé nevolnictví

Důsledky ekonomických změn

- **cenová revoluce** (i vliv zámořských objevů)
- prohloubení už započaté **restrukturalizace** evropské ekonomiky
- **přesunutí mocensko-hospodářského těžiště** z jihu na západ kontinentu

Absolutistické monarchie

- nástroje:
  - postupně se byrokratizující státní aparát
  - sjednocující se právo
- ideový základ: **myšlenkové bohatství humanismu**
- materiální základ = **změny v ekonomice:**
  - města = centra rozšiřující se řemeslné výroby a obchodu
  - zdokonalování forem zemědělské výroby
  - rozvoj vnitřního, zahraničního i zámořského obchodu

Charakteristika absolutistického státu

- **panovnické samovládí** (Ludvík XIV.:
„Stát jsem já.“)
- **centralizace** státního aparátu
- **byrokratizace**
- vznik národohospodářské politiky
- specifické projevy v jednotlivých zemích

Byrokratizace

- státní aparát jako celek
  - jasně daná struktura
  - přesně vymezené pravomoci a působnost
  - vazby nadřízenosti a podřízenosti (a odpovědnosti)
- změna statusu státních úředníků
  - potřebné vzdělání, praxe a zkušenosti
  - přesně stanovené místo ve struktuře státního aparátu
  - úřednická práce povoláním
  - plat, zpravidla hlavní zdroj obživy
  - perspektiva úředního postupu
  - zajištění do konce života (penze)

Ludvík XIV.

Osvícenský absolutismus

- typický pro střední a východní Evropu
- ekonomické změny
- snaha modernizovat státní aparát
- Friedrich II.
- Marie Terezie a Josef II.
- Kateřina Veliká

Friedrich II. a Kateřina Veliká

Druhy pramenů práva

- právní obyčeje
- normativní právní akty
  - panovnické zákony
  - sněmovní usnesení
    - landfrýdy, kodifikace stavovských konarchií
  - jiné obecně závazné akty
  - soudní nálezy s obecnou závazností
  - (+ právní knihy)
- měnící se proporce

Vývoj kontinentálního systému práva

1. právo raného středověku a počátku doby feudální rozdrobenosti
  - v zásadě jednotné (X obsazená území)
  - X místní partikularismus
2. právo doby feudální rozdrobenosti a stavovské monarchie
  - v zásadě partikulární
3. právo absolutistických monarchií
  - jednotné

Princip personality práva

- nejstarší právo „národní“ a obyčejové = prakticky nepřenositelné
- důsledkem místní partikularismus
- kolise řešeny podle principu personality = „každý si nosí své právo sebou“
- potíže, proto postupně princip teritoriality (teritoriální závaznost měly například franské kapituláře)
- = „národní“ práva se mění v zemská

Právotvorná činnost raně středověkých panovníků

- doplňuje a zejména nahrazuje normy obyčejového práva
- dvě formy:
  - jednotlivé zákony
  - kodifikace národních práv

Královské zákony

- typicky franské kapituláře
- brzy spíše výjimečné (viz Francie)
- jednotící prvek, pak ale hlavně privilegia
- různá označení
- téměř výlučně právo veřejné
- zpočátku hlavně latinsky, od 12. st. i v národním jazyce (Rusové, Bulhaři, Srbové vždy, též na britských ostrovech)
- rozmanitý obsah

Kodifikace národních práv

- vliv psaného římského práva
- potřeba vytlačit vžitý způsob chování (právní obyčej)
- bohatě doloženy v západní Evropě
= *leges barbarorum*

Lex Salica

225
NONI. ROLOU.
LEGIS. SALIC.
CHENFRAN.

corum in hac parte
de condita forma
in hac forma pace facte p[ro]funde in
suo corpore n[on] ubi in eadem eandem
forma regna. Auctore vel ex scriptura
ecclesiastica p[ro]p[ri]a condita. Amunus
ab h[ab]ere. Dum eadem ab h[ab]ere
bas in p[ro]p[ri]a de inquestis s[er]vicia
claudu[m] iuste in op[er]a suorum qualitate
efficiant iusticiam custodit p[ro]p[ri]a
Dicitur aut[em] in salica lege p[ro]p[ri]a
p[ro]p[ri]a quia eadem ab h[ab]ere

Středo- a východoevropské raně středověké „kodifikace“

- obsahové i formální analogie např. u
- primitivní kodifikace nejsou specifikem západní Evropy (dokonce ani středověku)
  - Zákona sudneho ljudem
  - Dekret Břetislavových
  - Ruských pravd
- časový posun dán specifikem vývoje

Konstantin a Metoděj

Charakteristika raně středověkých „kodifikací“

- předmět úpravy
  - přímo proti přežitkům (svémoc)
  - ochrana státu a jeho představitelů
  - ochrana soukromého vlastnictví
  - úprava postavení církve
- nebyly výlučné
- v západní Evropě je postupně vytlačují místně i personálně diferencované právní obyčeje (+ královské zákony)

System práva stavovské monarchie (příklad: český stát)

- obecné právo:
  - právo zemské
- partikulární práva:
  - městská práva
  - pozemkově vrchnostenská práva
  - kanonické právo („cizí“)
  - horní právo
  - lenní, viničné (horenské) a d. právo

Landfrýdy (říšské a zemské)

- napodobení božích mírů (Treugae Dei)
- počínaje 12. st. (1103 v Mohuči) do konce 15. století
- zpravidla smlouvy mezi císařem a světskými a duchovními feudály
- hlavní cíl: čelit soukromým válkám (opovědnictví, záští)
- Maxmiliánův „ewigen Landfrieden“
- obdoba i jinde (x Anglie)

České zemské desky

TRADICE ČESKÉHO PARLAMENTÁRIEMU

Specifika francouzského systému práva

- teritoriálně roztržštěné
  - dvě právní oblasti
  - 700 právních distriktů
- v rámci nich jednotné právo pro šlechtice i měšťany

Kanonické právo

- smíšené právo (římské právo + akty středověké církve)
- platí **vedle** práv národních (x římské právo jen zpočátku)
- v manželském a procesním právu nahrazuje práva národní
- jeho význam rostl s postupným vymaňováním církve z nadvlády státní moci (ratione personarum i ratione causae)

Prameny kanonického práva

- Collectio Pseudoisidoriana (pol. 9. st.)
  - = zahájení boje o teokracii
  - přechodný význam
- Corpus iuris canonici (do r. 1917) =
  - Decretum Gratiani (kolem 1140)
  - Liber extra (1234)
  - Liber sextus (Bonifác VIII., konec 13. st.)
  - Clementinae (14. st.)
  - dvoudílné Extravagantes (1500)

Právo absolutistických monarchií

- roste význam královské legislativy
- tendence k unifikaci právního řádu
- tendence k modernizaci práva
- první velké kodifikace
  - vliv římského práva
  - vliv humanismu (a ve střední Evropě i přirozenoprávních koncepcí)

Absolutistické kodifikace

- zahrnující veškeré platné právo
  - Sobornoje uloženi je zakonov
  - Svod zakonov suščestvujuščich 1835
  - Pruské zemské právo 1797
- kodifikace jednotlivých právních odvětví
  - velké ordonance Ludvíka XIV. (1667, 1670, 1673 – civilní proces, trestní proces, obchodní právo)
  - ordonance Ludvíka XV. (1731, 1739, 1741 – testament a darování)
  - středoevropské kodifikace = i později = už základ moderního práva

MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Děkuji za pozornost.